

De lange weg naar slaafvrije grafstenen

Kinderarbeidvrije grafmonumenten. Dat doel stelde de natuursteensector zich in 2006. Nog steeds is het zover niet. Nog steeds worden granieten grafstenen gemaakt over de rugen van arbeiders in India. Wie moet er iets aan doen? De natuursteensector? Gemeenten? Begraafplaatsen? Of moeten we geen graniet meer importeren en zorgen voor een alternatief? Oordeel zelf.

Twee keer per jaar krijgen grafstenen van graven waarvan de grafrechten zijn verlopen op de begraafplaatsen van Zuylen (Breda en omgeving) een markering. "Dat zijn er elke keer dertig, veertig, vijftig," vertelt directeur Roel Stapper. Voordat de stenen worden afgevoerd, komen drie steenhouwers langs en kiezen er een aantal uit die voor hen bruikbaar zijn. Stapper: "Meestal graniet, dat kun je goed herwerken. Dan nemen ze er een, twee of drie mee." De kansrijke stenen blijft een lot als bouwpuin bespaart. De steenhouwers polijsten en bewerken ze opnieuw, waarna zo'n 'Circle Stone' voor verkoop in de showroom belandt. Voorlopig lijkt de Circle Stone – tot nu toe doen er achttien steenhouwers aan mee – de enige granieten grafsteen waar niet de verdachte lucht van uitbuiting en kinderarbeid omheen hangt, zoals bij nieuw graniet het geval is. In augustus 2017 schetste *The Dark Sites of Granite* (uitgave van Stop Child Labour, Kerk in Actie en Landelijke India Werkgroep-LIW) een somber beeld van de winning en productie van graniet in India. Die gaan vaak gepaard met schuldsavernij. Daarbij krijgt een arbeider een voorschot uitbetaald door zijn baas, waarna deze, om voorschot en rente terug te betalen, jarenlang is geketend (spreekwoordelijk althans) aan een groeve. Verder werken veel arbeiders zonder arbeidscontract, waardoor ze geen aanspraak kunnen

maken op uitbetaling van overuren of op een uitkering als ze arbeidsongeschikt raken, zijn ze vaak onderbetaald en werken ze zonder helm, adembescherming en andere voorzieningen voor gezondheid en veiligheid. En, *last but not least*, is er vooral rond een aantal groeven, bij de verwerking van reststenen, nog steeds sprake van kinderarbeid. Hoe schrijnend ook, het rapport komt bepaald niet als een donderslag bij heldere hemel. In mei 2015 schetste *Rock Bottom*,

Modern Slavery and Child Labour in South Indian Granite Quarries een soortgelijk beeld. En al in 2006 verschijnt *From Quarry to Graveyard*, dat precies dezelfde misstanden blootlegt. *De Begraafplaats* heeft verschillende keren over het onderwerp geschreven, onder andere over de Werkgroep Duurzaam Natuursteen, die al in 2006 streeft naar kinderarbeidvrije grafmonumenten. En nog is het zover niet.

■ Relatie opbouwen

Betrokkenen wijzen er allemaal op dat het lastig en soms gevaarlijk is het productie- en inkoopproces van graniet te beïnvloeden. "Heel veel mijnen worden gerund door invloedrijke personen in India en zijn beveiligd. Je komt niet zomaar die groeves in," vertelt Anette de Wolf van de LIW (op verzoek niet haar echte naam). "Als een Nederlands bedrijf tegen zijn leverancier zegt: ik kom eens kijken, dan zal die zeker geen kinderen aan het werk hebben. Je moet een relatie opbouwen en uitleggen waarom je het belangrijk vindt."

Keurmerk biedt geen 100% zekerheid

Bam! Keurmerkstempel erop en klaar. Een keurmerk is duidelijk en kan leiden tot actie bij consumenten die een grafsteen wensen met respect voor arbeidsomstandigheden en milieu. Nederland kent geen keurmerken voor grafmonumenten, maar de grenzen zijn open en je kunt grafstenen importeren. Duitsland kent Xertifix, Fair Stone en IGEP. De laatste is volgens Anette De Wolf (LIW) ondeugdelijk: "Dat zit heel dicht op bedrijven en zegt dat er geen kinderarbeid is in de steensector." Beieren kent wetgeving die het mogelijk maakt grafstenen te weigeren waar kinderarbeid aan te pas is gekomen. "IGEP is daar ingesprongen en geeft tegen een kleine vergoeding een certificaat dat er geen sprake is van kinderarbeid. Het is niet duidelijk hoe ze controleren dat er geen kinderarbeid is in die groeves." Xertifix en Fair Stone "doen in elk geval zorgvuldiger onderzoek en daar hebben wij meer vertrouwen in. Bedrijven die hieraan meedoen, zijn verplicht de keten in beeld te brengen." 100 % zekerheid over de arbeidsomstandigheden kunnen de keurmerken volgens De Wolf niet bieden, daarvoor is de keten te onduidelijk en zijn er te weinig controles.

The Dark Sites of Granite

Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries

What should companies do?

August 2017

Het rapport *The Dark Sites of Granite* kan gedownload worden op www.indianet.nl

of beweging die zegt: dit moet eindigen en op volle vaart door die branche heengaat om dat te realiseren," constateert Roel Stapper.

Wie moet de handschoen oppakken? Natuursteenbedrijven moeten als eerste ketenverantwoordelijkheid nemen, vindt De Wolf. "Veel bedrijven kennen de keten niet." Door onwetendheid over de afkomst van graniet blijven de arbeidsomstan-

digheden bij winning en productie onbekend. De keten loopt van de steengroeve via (tussen)handelaren naar de fabriek en vervolgens via (tussen)handelaren naar de importeur en uiteindelijk de steenhouwer. Veel bedrijfjes in Nederland kopen rechtstreeks bij de fabriek in India. Van een paar grote bedrijven hebben de onderzoekers van *The Dark Sites of Granite* achterhaald uit welke groeves hun graniet afkomstig was. "Die waren daar niet blij mee, maar uiteindelijk is er wel bewustwording gekomen," zegt De Wolf. "Wij willen niet dat ze stoppen met kopen uit India, maar dat ze de dialoog aangaan en zeggen: wij hebben risico's in onze keten en daarvoor willen we beleid ontwikkelen. Dat zou voor ons al enorme winst zijn.

Eén bedrijf kan het niet alleen oplossen, maar we vragen ze wel om er iets aan te doen."

■ Apart betalen

Een van de bedrijven die wordt genoemd in *The Dark Sites of Granite* is het Nederlandse Michel Oprey en Beisterveld (MO&B). Dit neemt volgens de onderzoekers graniet af uit groeven waar sprake is van kinderarbeid en schuldsavernij. Tegelijkertijd is het lid van het TFT Responsible Stone Program dat zich inzet voor een transparante keten en betere arbeidsomstandigheden en milieuzorg. "TFT is een goede organisatie," stelt De Wolf. "Je kunt er lid van worden; dan betaal je een bijdrage, maar gebeurt er verder nog niks. Je moet apart betalen en dan gaan ze naar een groeve toe. Dan krijg je een rapport waarin je ziet wat er mis is en dat kun je dan bespreken met je Indiase leveranciers."

Michel van den Goorbergh, commercieel directeur plaatmateriaal bij MO&B, claimt dat dat gebeurt. "Alles wat we inkopen laten we controleren door TFT, zodat het ook echt eerlijk materiaal is, geen kinderarbeid, geen *bonded labour*." Maar hij geeft even later ook aan dat MO&B niet alleen met TFT werkt. "Wij hebben ook een agent in India die voor ons de bedrijven bezoekt en het materiaal selecteert voor ons en die weet exact waar hij op

In de kledingindustrie hebben de ruim 1.100 doden die op 24 april 2013 vielen doordat een kledingfabriek in Bangladesh instortte de arbeidsomstandigheden voor het voetlicht gebracht en verbetering in gang gezet. In de natuursteenindustrie zijn de arbeidsomstandigheden veel minder zichtbaar. Misschien voelt zich daardoor niemand verantwoordelijk voor de misstanden in steengroeven en -fabrieken. Argumenten die klinken: er is geen 100 procent bewijs van misstanden, klanten vragen niet om een maatschappelijk verantwoorde grafsteen, de klant vraagt er niet om omdat er geen keurmerk is, een keurmerk is te ingewikkeld om in te voeren. De hete aardappel wordt heen en weer geschoven. "Er is niet één instantie

Gemeenten nemen geen verantwoordelijkheid

Hoewel overheden de mond vol hebben over maatschappelijk verantwoord ondernemen, nemen gemeenten geen voortrekkersrol voor duurzame grafstenen. We mailden de vier grote gemeenten een vraag over de verantwoordelijkheid voor de arbeidsomstandigheden van arbeiders in granietgroeven waar grafmonumenten op de gemeentelijke begraafplaatsen vandaan komen. 'Wij hebben geen beleid voor duurzame grafstenen', mailt Amsterdam. Rotterdam vindt dat de keuze voor graniet 'de verantwoordelijkheid is van nabestaanden en steenhouwers'. Ook Utrecht stelt geen eisen aan de manier waarop graniet wordt gemaakt. Den Haag heeft niet gereageerd.

Banken spelen mooi weer

ING en Rabobank financieren natuursteenbedrijven die betrokken zijn bij kinderarbeid en schuldslavnij, constateerde de Eerlijke Geldwijzer in 2017. Daarmee schenden ze de principes die ze naar de buitenwereld hooghouden. Zo zegt ING op haar website: 'No financing will be allowed for activities that are known to have elements of human rights abuses and/or where such violations exist.' Rabobank – 'building a better living and working environment' is één van haar motto's – heeft soortgelijke uitgangspunten op haar website staan. Beide banken hebben niet gereageerd op de vraag of ze met natuursteenbedrijven in gesprek gaan om aan de schending van werknemersrechten een eind te maken.

moet letten." Waterdicht lijkt het systeem om de leveranciers op het gewenste spoor te krijgen niet. Van den Goorbergh: "U moet zich voorstellen: wij gaan naar India, wij geven aan via TFT, via onze agent en persoonlijk wat onze maatstaven en onze eisen zijn. Dan hopen wij dat zo'n bedrijf dat oppakt. Alleen, zo'n bedrijf zal in het algemeen denken: joh, jullie zijn zó'n klein stukje van onze inkoop. Als jullie willen dat wij werken volgens deze richtlijnen, ga dan lekker ergens anders inkopen. Dat doen we ook, als we erachter komen dat ze zich niet aan onze regels houden. We willen het heel graag veranderen."

■ Vertrouwelijk

Daarom zit het bedrijf nu, samen met de Landelijke India Werkgroep, vakbonden, overheid en enkele partijen uit de natuursteensector, aan de overlegtafel van de Sociaal-Economische Raad (SER) om tot een Natuursteenconvenant te komen. Wat er precies op tafel ligt, kan SER-woordvoerder Marieke Ruijgrok niet verklappen. "Dat is vertrouwelijk." Zeker is, vertelt ze, dat bedrijven die het convenant ondertekenen moeten voldoen aan de Guidelines for Multinational Enterprises van de OESO en de Guiding Principles on Business and Human Rights van de VN. Daarvoor moeten ze inzicht hebben in de keten, mensenrechten respecteren en waar dat niet gebeurt actie ondernemen. Deelnemende bedrijven moeten rapporteren, aldus Ruijgrok, in welke mate afspraken worden nageleefd. Ruijgrok voorspelt ambitieuze afspraken, "omdat ook ngo's en de vakbeweging meeondertekenen. Die willen niet dat bedrijven zich er te gemakkelijk van afmaken." Volgens Van den Goorbergh is de tekst voor het convenant zo goed als klaar,

maar zijn er nog een paar drempels te nemen. De secretariaatskosten, pakweg 600.000 euro per jaar, zouden door een kleine groep bedrijven moeten worden gedragen, en dat vindt de directeur te duur. Daarnaast wil hij dat het convenant voor de hele sector gaat gelden. "We weten allemaal dat er in Nederland vier- of vijfhonderd plekken zijn waar grafstenen worden verkocht. Wij als groothandelaar nemen onze verantwoording; kleine partijen kunnen ongestraft grafstenen uit India bestellen, zonder te hoeven bewijzen of verklaren waar die vandaan komen. Wij zullen alles doen om te zorgen voor een eerlijk product, maar dan moet de hele branche dat doen. Alle steenhouders en alle bedrijven die met grafstenen handelen."

■ Uitsluiten

Ook begraafplaatsen kunnen daarin een rol hebben. De LIW hoopt dat deze zich aansluiten bij het convenant. De Wolf: "Begraafplaatsen kunnen in hun reglement opnemen dat je een duurzame steen moet kiezen." Alleen, niemand kan garanderen dat een steen duurzaam is, zo klinkt het uit de volle breedte van de sector. Stenen uit verdachte landen uitsluiten is mogelijk, volgens LOB-consulent Wim van Midwoud, maar lijkt een brug te ver. "Daarmee stoot je dusdanig veel publiek af dat dat nadelig is voor de begraafplaatsbeheerder," zegt Van Midwoud. "Vrijwel geen beheerder zal zoiets promoten of opnemen." "Je moet een breed gedragen keurmerk hebben," stelt Roel Stapper van Zuylen begraafplaatsen. "Anders maak je het mensen wel héél moeilijk. Een begraafplaats kan in haar eigen reglement opnemen, ik noem maar wat: er mag alleen

Belgisch hardsteen worden geplaatst. Wij beheren elf begraafplaatsen en eentje heeft die bepaling opgenomen: een heel oude, verstilde begraafplaats waar je geen glimmend graniet wil." Stapper zegt dat Zuylen wel heeft overwogen de reglementen aan te passen, maar het niet heeft gedaan. "Wij hebben ernstig last van crematoria en je wilt als begraafplaats aantrekkelijk en betaalbaar blijven. We hebben te accepteren dat die dingen geïmporteerd worden en de beste tegenbeweging is Circle Stone." Wie op de website van Circle Stone (circlestone.nl) op de kaart met deelnemende steenhouders en begraafplaatsen kijkt, ziet dat er van de laatste nog maar twee op staan: Begraafpark Zuylen en de gemeente Gooise Meren met zeven begraafplaatsen. Roel Stapper: "Nu is het natuurlijk zo dat steenhouders die zich hebben aangemeld, samenwerken met de begraafplaatsen waar zij producten plaatsen, dus in de praktijk zullen er beduidend meer begraafplaatsen meedoen. Maar toch, het oogt nog zeer mager." (Zie ook: 'Geef een steen een nieuw leven', het artikel over Circle Stone in *De Begraafplaats* juni 2018.) Maar ook de LOB kan ongetwijfeld meer doen om het publiek bewust te maken," zegt Van Midwoud. "Het lijkt me bijvoorbeeld een goed plan om op de site van de LOB een kop toe te voegen waarin uitgebreid wordt ingegaan op duurzaamheid en milieu. Eén onderdeel zal dan zeker het grafmonument zijn; de grootste boosdoener voor wat betreft het milieuaspect. Ik zet dit meteen op het actielijstje van wat de LOB dit jaar gaat doen." ■